

УДК 336.1:352

Крамаренко О. А.¹

МЕХАНІЗМ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ ВАЖЕЛІВ БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано особливості бюджетної політики загальнодержавного та місцевого рівня в окремих країнах ЄС. Визначено механізм імплементації важелів бюджетної політики для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів України.

***Ключові слова:** бюджетна політика, важелі бюджетної політики, імплементація, місцеві бюджети, розвиток регіонів.*

ВСТУП

Прагнення України стати повноправним членом Європейського Союзу поступово реалізується, свідченням чого є підписані у 2014 р. з ЄС політична та економічна угоди. Вхідження України до європейських структур зумовлює необхідність адаптації національного законодавства, у тому числі бюджетного, до норм європейського права. Досвід формування та реалізації бюджетної політики у країнах ЄС є надзвичайно корисним для України: значний масив інформаційних даних, що стосується як економічно високорозвинених країн, так і таких, що за окремими критеріями економічного і соціального розвитку є наближеними до України, дозволяє аналізувати та приймати оптимальні рішення щодо формування і реалізації вітчизняної бюджетної політики.

¹ Рецензент – д. е. н., професор Петкова Л. О.

Також є корисним для сучасних реалій України досвід країн ЄС у вирішенні окремих проблем бюджетної політики під час формування місцевих бюджетів, взаємовідносин із центральними органами влади щодо міжбюджетних трансфертів, фінансування інноваційної діяльності із місцевих бюджетів тощо. Як свідчить зарубіжний досвід, саме ефективне використання місцевих бюджетних ресурсів сприяло загальному економічному зростанню країн ЄС. Очевидно, що імплементація цього досвіду повинна супроводжуватись гармонізацією з існуючими вітчизняними формами, моделями, механізмами, які використовуються нині у бюджетній політиці з урахуванням особливостей середовища, у якому функціонує відповідна бюджетна система.

Питання ефективної бюджетної політики та бюджетного регулювання розвитку регіонів висвітлені у наукових працях зарубіжних і вітчизняних учених: Дж. Кейнса, А. Сміта, Д. Рікардо, О. Василика, В. Гейця, А. Даниленка, Ю. Пасічника, В. Федосова, С. Юрія та багатьох інших науковців, які пропонують різні підходи щодо трактування сутності бюджетної політики, її основних принципів і завдань, аналізують чинники, від яких залежить ефективність бюджетної політики.

Разом з тим дотепер залишаються дискусійними і потребують подальшого вивчення питання аналізу зарубіжного досвіду щодо ефективного використання важелів бюджетної політики загальнонаціонального і місцевого рівня та механізму їхньої імплементації для забезпечення розвитку регіонів України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою дослідження є аналіз особливостей бюджетної політики загальнодержавного та місцевого рівня в окремих країнах ЄС, а також визначення механізму імплементації важелів бюджетної політики цих країн для забезпечення сталого соціально-економічного розвитку регіонів України.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Активізація можливостей бюджетної політики у системі державного регулювання потребує більш раціонального використання її регуляторного потенціалу у відповідності до вимог стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни. Бюджетна політика повинна створювати сприятливі умови для задоволення потреб суспільства, які неможливо вирішити за допомогою ринкового механізму. У цьому контексті особливої актуальності набуває раціональне використання бюджетних важелів, до яких зараховують податкові і неподаткові платежі, обов'язкові збори, міжбюджетні трансферти, бюджетні призначення, бюджетні асигнування тощо, для забезпечення реалізації бюджетної політики щодо досягнення поставлених цілей та завдань.

Значний досвід у цьому набули країни Європейського Союзу, які реалізовували бюджетну політику для забезпечення розвитку регіонів залежно від етапу розвитку країни, враховуючи чинники впливу, в тому числі глобалізаційного характеру, під дією яких на початку XXI ст. у Європі сформувалась модель соціально-економічного розвитку, націлена на забезпечення рівності громадян, надання соціальної допомоги найменш забезпеченим верствам населення, підтримку трудових доходів. Нині існує чотири основні модифікації моделі цього розвитку, які мають відмінності у напрямках, механізмах, соціально-економічних індикаторах, схемах фінансування публічних послуг, але результати їхньої реалізації – показники економічного розвитку та рівень добробуту населення – свідчать про ефективність застосування цих модифікацій.

Так, Скандинавська модель (Швеція, Данія) передбачає безкоштовні соціальні послуги, заохочення повної зайнятості, створення робочих місць у суспільному секторі; відповідно до Континентальної моделі (Франція, ФРН) рівень соціального захисту громадянина визначається результатами на ринку праці, соціальна політика залежить від здатності суспільства забезпечити зайнятість; особливістю Середземноморської моделі (Італія, Іспанія, Португалія) є розвинене пенсійне забезпечення (іноді навіть на шкоду системі сімейної допомоги і допомоги по безробіттю), відносно низький рівень соціального захисту та вельми диференційована система соціального страхування; Британська модель (Великобританія, Ірландія) передбачає надання переваги ринку (не державі) в управлінні механізмом розподілу ресурсів.

Особливості функціонування соціально-економічних моделей зумовили частку ВВП, що перерозподіляється державою: від значної у Скандинавській і Континентальній моделях до помірної у Середземноморській та Британській [1, с. 12].

Важливість наднаціональної бюджетної політики в країнах ЄС було задекларовано у 1977 році у Доповіді Макдугалла, а починаючи з 1980 р., відповідно до «Плану Вернера» було передбачено не тільки валютну інтеграцію, а й створення єдиної бюджетної системи [7]. У Пакеті Делора-1 (1989 р.) поряд із загальновідомими постулатами щодо вільного пересування товарів, осіб, послуг та капіталів виокремлено координацію макроекономічної політики, включаючи обов'язкові правила для бюджетної політики [8]. У жовтні 2008 р. на засіданні ЕКОФІН було рекомендовано ослабити фінансові вимоги до інфляції, бюджетного дефіциту і держборгу.

Аналіз причин фінансової кризи 2008–2009 рр. фахівцями Єврокомісії довів, що механізми управління економікою в ЄС є недосконалими: з одного боку, є Єврозона як централізована система, з іншого – бюджетний, податковий і макроекономічний суверенітет, що

ретельно охороняється [6]. Тому виникла необхідність у розробці нових критеріїв. Професор Лондонської школи економіки, фахівець із зони євро і податкової політики Євросоюзу Я. Бегг не бачить небезпеки для єдиної валюти, але щоб уникнути макроекономічних диспропорцій, країни-члени повинні створити новий Пакт. Реформи мають привести до створення у кожній із країн умов для підвищення стійкості бюджетної політики з метою оздоровлення системи державних фінансів [4, с. 88]. Незважаючи на намагання центральних структур ЄС координувати і певним чином впорядковувати вектори бюджетної політики по відношенню до кожної країни, ці зусилля не завжди вдавалось реалізувати. Саме тому у жовтні 2010 р. на засіданні Комітету регіонів та Європейської комісії було зазначено: «Бюджетна політика в ЄС має бути більше сфокусована на досягненні конкретних результатів і підвищенні ефективності поточних бюджетних витрат». Загальній бюджетній політиці ЄС слід займатися тими сферами економіки, де «один євро, витрачений на європейському рівні, принесе більше вигоди, ніж той же євро, витрачений на національному» [11, с. 50].

Застосування єдиних підходів до формування і реалізації основних принципів моделей, схем розподілу бюджетних ресурсів між центральними та місцевими органами влади ускладнюється ще й тим, що рівні фінансування органів місцевого самоврядування в окремих країнах ЄС значно відрізняються, про що свідчать дані табл. 1.

Таблиця 1

Процентне співвідношення фінансових джерел органів місцевого самоврядування за даними Ради Європи

Країна	Місцеві податки	Місцеві збори і платежі	Субсидії і відрахування	Позики	Інші
Австрія	15	19	35	8	23
Великобританія	11	6	77	0	6
Німеччина	19	16	45	9	11
Греція	2	22	58	6	12
Данія	51	22	24	2	1
Іспанія	31	16	37	10	6
Ісландія	12	16	53	5	14
Ірландія	18	10	57	2	13
Італія	18	11	38	9	24
Кіпр	25	33	30	12	0
Нідерланди	5	13	60	19	3
Норвегія	42	16	33	7	2
Польща	21	7	60	0	12
Португалія	20	19	38	6	17

Джерело: [3, с. 211]

Аналіз джерел фінансування органів місцевого самоврядування в окремих країнах ЄС на початку другого десятиліття XXI ст. (табл. 1)

дозволив констатувати, що питома вага місцевих податків у загальному обсязі фінансових ресурсів є найбільшою у Данії (51 %) та Норвегії (42 %), а найменшою – у Нідерландах (5 %) і Греції (2 %).

Місцеві збори і платежі, що доповнюють місцеві податки і які зазвичай встановлюються місцевими органами влади, найвищий рівень мають на Кіпрі (33 %), у Греції та Данії (по 22 % у кожній), а найменший – у Великобританії (6 %) та Польщі (7 %). Субсидії, що, як правило, надаються бюджетами вищих рівнів, також мають широкий діапазон значень: від 24 % у Данії до 77 % у Великобританії.

Позики не є популярними у європейських країнах: як правило, уряди надають перевагу скороченню видатків. Так, Польща і Великобританія позики взагалі не використовують. У той же час рівень позик в окремих країнах може бути досить високим: наприклад, у Нідерландах – 19 %, на Кіпрі – 12 %, у Іспанії – 10 % [12].

Аналіз такого суттєвого важеля реалізації бюджетної політики, як рівень податкових ставок (табл. 2), свідчить, що найбільша частка податків та обов'язкових платежів у ВВП в 2012 р. була зафіксована у Данії (48,1 %), Франції (45,0 %), Швеції (44,2 %), Фінляндії (44,1 %), Італії (44 %), а найменша – у Ірландії (28,7 %).

Таблиця 2

Частка податків та обов'язкових платежів у ВВП у деяких країнах Європи, %

Країна	Роки								
	1995	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Данія	39,8	50,8	49,6	48,9	47,8	47,8	47,5	47,7	48,1
Швеція	47,9	48,9	48,3	47,3	46,4	46,5	45,4	44,4	44,2
Фінляндія	45,7	43,9	43,8	43	42,9	42,8	42,5	43,7	44,1
Італія	39,8	40,1	41,7	42,7	42,7	42,9	42,5	42,4	44
Норвегія	42	43,2	43,5	42,9	42,1	42	42,6	42,7	42,2
Франція	42,7	43,8	44,1	43,4	43,2	42,1	42,5	43,7	45
Іспанія	32,1	35,9	36,8	37,1	32,9	30,7	32,2	31,8	32,5
Португалія	29,5	31,4	32,1	32,8	32,8	31	31,5	33,2	32,4
Люксембург	37,1	37,6	35,9	35,6	37,5	39,8	38,1	38,2	39,3
Великобританія	34,3	35,4	36,1	35,7	37,1	34,3	35	35,8	35,4
Нідерланди	40,2	37,6	39	38,7	39,2	38,2	38,9	38,6	39
Ірландія	32,7	30,6	32,1	31,5	29,5	28,1	28	28,2	28,7
Кіпр	26,9	35	35,8	40,1	38,6	35,3	35,6	35,3	35,3
Греція	29,1	32,2	31,7	32,5	32,1	30,5	31,7	32,4	33,7
Середнє	37,1	39,0	39,3	39,4	38,9	38,0	38,1	38,4	38,9

Джерело: [3]

Як свідчать дані табл. 2, спостерігається тенденція до збільшення частки податків та обов'язкових платежів протягом 1995– 2012 рр. у

більшості країн ЄС, за виключенням Швеції (1995 р. – 47,9 %, 2012 р. – 44,2 %); Фінляндії (1995 р. – 45,7 %, 2012 р. – 44,1 %); Нідерландах (1995 р. – 40,2 %, 2012 р. – 39 %); Ірландії (1995 р. – 32,7 %, 2012 р. – 28,7 %). Проте середнє значення у цих країнах має гнучку тенденцію до зростання: від 37,1 % у 1995 р. до 38,9 % у 2012 р.

Аналіз досвіду реалізації бюджетної політики в окремих унітарних і федеративних країнах Європи, зокрема Швеції, Італії, Великобританії та ФРН дозволив з'ясувати специфіку формування бюджетної політики у цих країнах.

Так, щодо сфери оподаткування ФРН, то протягом 1999–2008 рр. відбулося зниження ставок податку на прибуток корпорацій (31.12.2007 р. – 38,7 %, 01.01.2008 р. – 30 %) та прибуткового податку; 2007 р. – підвищення ПДВ з 16 до 19 %; з 01.01.2009 всі доходи від капіталу (дивіденди, банківські відсотки, прибуток від продажу пакетів акцій фізичними особами) оподатковуються єдиним податком (Abgeltungsteuer) 25 % і не залежать від розміру прибуткового податку; 2009–2010 рр. – повернення частини транспортного податку; зниження мінімальної ставки прибуткового податку на 1 п. п. до 14 %.

У соціальній сфері ФРН 1999–2003 рр. відбувається пенсійна реформа (перехід до накопичувальної системи при збереженні обов'язкового пенсійного страхування); зниження внесків на медичне страхування, страхування по безробіттю; 2006 р. – підвищення пенсійного віку з 65 до 67 років; введення «батьківських грошей»; 2009–2010 рр. – зниження рівня внесків у лікарняну касу (з 15,5 до 14,9 %); одноразові виплати громадянам з дітьми у розмірі 100 євро на дитину; зростання допомоги по безробіттю громадянам з дітьми.

На ринку праці Німеччини 2003 р. відбулась реформа Hartz-IV (Харц-IV), що передбачала злиття тимчасової допомоги по безробіттю і соціальної допомоги; обмеження терміну виплат допомоги до 12 міс., зниження розміру допомоги по безробіттю; 2009 р. – підвищення порогу заробітної плати з розрахунку на кожного члена сім'ї, з якої взагалі не стягується прибутковий податок – до 8004 євро на рік [5, с. 203–207, 224–226].

Отже, у ФРН реалізується виважена бюджетна політика, у тому числі на місцевому рівні, де послідовно вирішуються проблеми оподаткування, соціальної сфери, зайнятості, доходів населення. Водночас спостерігається динамічність щорічного підвищення життєвого рівня населення, що позитивно впливає на суспільство.

Основні напрями бюджетної політики Швеції визначаються, перш за все, устроєм бюджетної системи країни, відповідно до якого бюджетна система Швеції формується на базі двох рівнів бюджету – центрального і місцевих, які, у свою чергу, станом на 01.01.14 включали 20 ландстингів та 289 комун. Між місцевими бюджетами ландстингів і комун прямої залежності немає. Місцеві органи влади

формують власні бюджети відповідно до функцій, що закріплені в Конституції, і мають широкі повноваження. Так, вони витрачають близько 30 % всіх бюджетних видатків держави і забезпечують робочими місцями близько 80 % працівників, зайнятих у державному секторі економіки [2]. Регулюючі податки відсутні, а ставки й оподатковані бази визначаються загальнонаціональним законодавством. Для забезпечення бюджетних надходжень використовується механізм фіксованих податкових надходжень.

Міжбюджетні трансферти у Швеції формуються за трьома напрямками:

- 1) цільові трансферти ландстингам і комунам за рахунок коштів центрального уряду;
- 2) нецільові трансферти ландстингам і комунам за рахунок коштів центрального уряду;
- 3) система вирівнювання ландстингів і комун за рахунок їхніх власних коштів (негативних трансфертів) [9, с. 31].

На початку 2005 р. у Швеції був запроваджений механізм міжбюджетних трансфертів, який включає: вирівнювання дохідної бази, вирівнювання рівня витрат, структурні гранти, гранти перехідного періоду, коригуючі гранти [2].

Для вирівнювання дохідної бази використовують гранти, що розраховуються на основі різниці між податковим потенціалом комуни (ландстингу) і базовим рівнем податкового вирівнювання, який становить 115 % середнього по країні податкового потенціалу на душу населення для комун і 110 % для ландстингів. Ландстинги і комуни з податковим потенціалом нижче середнього рівня отримують дотацію; і навпаки, у ландстингів і комун з потенціалом вище середнього рівня проводиться вилучення коштів. Процедура оцінки податкового потенціалу в Швеції є однією з найпростіших порівняно з іншими розвиненими країнами. У разі, якщо податковий потенціал комуни (ландстингу) перевищує цей рівень, застосовується механізм негативного трансферту, який комуни (ландстинги) повинні перерахувати центральному уряду. Таким чином, ландстинги і комуни з податковим потенціалом нижче встановленого середнього рівня отримують компенсацію у розмірі 95 % різниці з середнім і навпаки, у ландстингів і комун із податковим потенціалом вище середнього вилучається 85 % такого перевищення (до 2005 р. – 95 %) [2].

Отже, у Швеції процес послідовного удосконалення бюджетної політики є перманентним, де основою суспільного добробуту є найбільш справедливе з національного погляду розподілення валового національного продукту шляхом міжбюджетного приросту.

Бюджетна політика Італії визначається адміністративним устроєм країни: Італія є унітарною державою з чотирма адміністративними рівнями: центральним, регіональними, рівнями провінцій та

муниципалітетів. Адміністративно країна включає 20 регіонів, 99 провінцій, 8100 муниципалітетів; крім цього, п'ять регіонів мають особливий статус, що дає широкі повноваження у формуванні бюджетів [2].

При розподілі витратних зобов'язань рівнів бюджетної системи Італії з бюджетів регіонів здійснюється фінансування послуг медичних установ, планування містобудування, водопостачання, а також дорожнього будівництва і внутрішньорегіонального пасажирського транспорту. При цьому в законодавстві окремо передбачена можливість передачі частини витратних повноважень органами влади регіонів на нижчі рівні бюджетної системи, що зазвичай і відбувається, особливо у випадках витрат, пов'язаних із фінансуванням житлово-комунального господарства або суспільних робіт. Бюджети провінцій здійснюють витрати з фінансування будівництва й утримання державних автомобільних доріг регіонального значення, фінансування водного транспорту, заходів щодо захисту довкілля, фінансування освітніх установ і культурних закладів регіонального значення (місцеві університети, музеї, театри). Головними статтями витрат бюджетів муниципалітетів є утримання місцевих підрозділів поліції, системи соціального забезпечення, будівництво і утримання будівель для органів юстиції та освітніх установ, будівництво, ремонт і прибирання муниципальних вулиць, забезпечення населення муниципалітету газом і електроенергією [10, с. 18].

Найбільшу фінансову самостійність мають муниципалітети, у структурі доходів бюджетів яких близько 50 % становлять власні податкові і неподаткові джерела [9, с. 23].

Більшість доходів бюджетів субнаціонального рівня в Італії становлять кошти, що передаються у вигляді грантів із бюджетів вищої ланки. Гранти, які надаються, поділяються на ті, що мають цільовий характер, і на нецільові гранти. Значення останнього виду трансфертів у регіональному розрізі несуттєве, оскільки доходи у вигляді нецільових трансфертів становлять всього близько 3 % усіх доходів регіональних бюджетів. При цьому джерелами нецільових грантів регіональним бюджетам є два національні бюджетні фонди – загальний фонд і фонд регіонального розвитку. Обидва фонди розподіляються між регіонами пропорційно чисельності населення, площі регіону та рівню безробіття. Здебільшого кошти цих фондів надходять до південних, менш розвинених в економічному відношенні регіонів країни [10, с. 17].

Характерною рисою бюджетної політики Італії є певна відповідність делегованих функцій і фінансового забезпечення із цільових та нецільових фондів, а також значно більш централізоване фінансування південних регіонів як менш економічно стійких.

Досвід формування основних напрямів бюджетної політики у Великобританії свідчить про стабільність бюджетних процесів,

надзвичайно збалансоване бюджетне планування, комплексність превентивних заходів щодо викликів та загроз зовнішнього середовища [9]: темпи економічного зростання до 2008 р. є доволі стабільними у порівнянні з іншими країнами ЄС. 2008 року, коли Великобританію зачепила фінансова криза, рівень державного боргу був у межах 40–45 % від ВВП. Економічне зростання, яке відновилося у 2010 р., було забезпечено за рахунок збільшення обсягів державного боргу.

Великобританія має дворівневу бюджетну систему, що складається з державного бюджету і бюджетів місцевих органів влади. Через державний бюджет до кризи (2008–2009 рр.) перерозподілялося близько 40 % ВВП. Він формується на основі середньострокових програм економічного розвитку (3 роки) і сукупності окремих щорічних відомчих програм. Державний бюджет Великобританії включає консолідований фонд і національний фонд позик.

У ході реформи місцевих органів влади Великобританії (1973–1975 рр.) були змінені як структура, так і функції місцевих адміністративних одиниць. Крім того, система управління місцевих органів влади перетворилася з трирівневої на дворівневу. У зв'язку з реформою місцевого управління при одночасному скороченні числа місцевих бюджетів збільшився їхній обсяг, розширилися соціальні функції, а також зросло їхнє значення при проведенні регіональної політики. Одночасно посилювався контроль центрального уряду над витрачанням коштів місцевими органами влади. Все це підвищило регулюючу роль системи місцевих фінансів. Значного поширення набувають округи спеціального призначення. У процесі децентралізації і з метою підвищення ефективності державного сектору (public sector) уряд передає право на здійснення ряду суспільних функцій неурядовим організаціям [4, с. 53–54].

Таким чином, реформи бюджетного спрямування, які проводяться у країнах Європейського Союзу, є економічно обґрунтованими і гармонійно узгоджуються із зовнішніми викликами та внутрішніми суспільними процесами.

ВИСНОВКИ

Виконаний аналіз реалізації бюджетної політики країнами ЄС дозволив зробити такі висновки:

1. Рівень узгодженості напрямів бюджетної політики окремих країн та адміністративних структур ЄС є значним, хоча країни мають велику автономію в галузі адміністрування податків, встановленням їхніх ставок тощо.
2. Напрями формування і реалізації бюджетної політики в окремих країнах ЄС є доволі різними.
3. Рівень досконалості бюджетної політики обумовлюється рівнем економічного розвитку, моделлю суспільно-економічного

розвитку, національними особливостями кожної країни.

4. Бюджетна політика практично у всіх країнах ЄС перебуває у постійному реформуванні, адаптуючись до викликів глобалізації та відповідно до особливостей подолання наслідків фінансової кризи.

Визначення цих особливостей та зіставлення їх із реаліями України дозволило запропонувати такі основні напрями імплементації досвіду країн ЄС щодо національної бюджетної політики:

за економічним напрямом:

- 1) узгодження із темпами зростання ВВП;
- 2) узгодження із темпами зростання видатків бюджету;
- 3) оптимізація міжбюджетних трансфертів;
- 4) збільшення обсягів фінансування бюджетної сфери;
- 5) фінансування проектів розвитку;

за соціальним напрямом:

адаптація соціальних нормативів, яка передбачає:

- 1) збільшення доходів населення;
- 2) підвищення заробітної плати;
- 3) оптимізацію рівня окремих соціальних витрат;
- 4) оптимізацію соціальних послуг;

за політичним напрямом:

- 1) забезпечення стабільності функціонування адміністративних структур, зокрема на місцевому рівні;
- 2) організація державно-приватного партнерства;
- 3) забезпечення реальної самостійності регіонів, зокрема у бюджетному аспекті;
- 4) забезпечення сприятливих умов функціонування органів місцевого самоврядування;
- 5) забезпечення плюралізму між політичними блоками в органах місцевого самоврядування;
- 6) забезпечення розробки більш досконалої нормативно-правової бази функціонування бюджетної політики.

Бюджетна політика має будуватися на основі науково обґрунтованої концепції розвитку бюджетних відносин у складі фінансової політики, спрямованої на створення умов для сталого соціально-економічного розвитку регіонів. Шлях, який має пройти Україна для формування досконалої бюджетної політики місцевого рівня, значно ускладнюється нинішнім станом суспільства. Зважаючи, що поставлені перед урядом завдання щодо реформування міжбюджетних відносин потрібно виконувати в стислі терміни, досвід країн ЄС має стати основним орієнтиром на цьому шляху, тому подальші дослідження мають бути спрямовані на розробку нормативно-правової бази, здатної забезпечити більш ефективну реалізацію національної бюджетної політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Каргалова М. В. Социальное измерение европейской интеграции / М. В. Каргалова, Е. Н. Егорова. – М. : Аксиом, 2010. – С. 11–15.
2. Муниципальные системы зарубежных стран [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.dvgups.ru/METDOC/CGU/PRAVO>.
3. Молчанова М. Ю. К вопросу о финансовых источниках, муниципальных образований / М. Ю. Молчанова // *Фундаментальные исследования*. Серия: Экономические науки. – 2012. – № 11. – С. 210–216.
4. Сидорова Е. А. Особенности бюджетной политики в Европейском союзе / Е. А. Сидорова. – М. : ИМЭМО РАН, 2012 – 129 с.
5. Финансовый кризис в России и в мире / под ред. Е. Т. Гайдара. – М., 2009. – 368 с.
6. Sutherland P. Radical reforms can save the euro [Electronic resource] / P. Sutherland // *The Financial Times*. – 2010. – June 30.– Access mode : <http://www.ft.com/cms/s/0/d0e7d66a-83-dd-11df-ba07-00144feabdc0.html>.
7. Report of the study group on the role of Public Finance in Europe integration. Vol. 1: General Report. – Brussels, April 1977. – P. 11–13.
8. Report of Economic and Monetary Union in the European Community / Committee for the study of Economic and Monetary Union. Jacques Delors (Chairman). – 1989. – P. 16.
9. Boex J. Subnational government structure and intergovernmental fiscal relations: an overlooked dimension of decentralization / J. Boex, J. Martinez–Vasquez, A. Timofeev // *International Studies Program, Andrew Young School of Policy Studies, Georgia State University, working paper*. – 2004. – № 04-01. – P. 36.
10. Territorial Indicators and Benchmarking for Territorial Competitiveness Policies: The Cases of Australia and Italy // *Working Party Territorial Indicators*. – Switzerland. –2003. – 28 p.
11. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee, the Committee of the regions and the national parliaments [Electronic resource] // *The EU Budget Review*. – Brussels, 19.10.2010. – Access mode : http://ec.europa.eu/budget/reform/library/communication/com_2010.
12. Taxation trends in the European Union. Data for the EU Member States, Iceland and Norway. 2013 edition [Electronic resource] // Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014. – С. 174. – Access mode : http://ec.europa.eu/taxation_customs/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2013/report.pdf.

Дата надходження до редакції – 15.10.2015 р.